

O‘ZBEKISTONDA MEDIATSIYA TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH IMKONIYATLARI

Isroilov Anvarjon Ilxomjonovich

Toshkent davlat yuridik universiteti
Xususiy huquq 1-kurs talabasi

***Anotatsiya:** Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda mediatsiya tizimini raqamlashtirish imkoniyatlari o‘rganishga bag‘ishlangan. Mediatsiya — bu nizolarni tinch yo‘l bilan, sudga bormasdan hal etish usuli bo‘lib, bunda neytral vositachi — mediator taraflarga o‘zaro kelishuvga erishishda yordam beradi. O‘zbekistonda bu sohaga oid davlat dasturlarining maqsadi — nizolarni tinch yo‘l bilan, sudgacha bormasdan hal etish va tomonlar o‘rtasida o‘zaro tushunish, hurmat va ishonchni tiklashdir. Tadqiqot davomida O‘zbekistonda mediatsiya tizimini raqamlashtirish yo‘nalishida amalga oshirilayotgan islohotlar, ularning amaliy natijalari va kelgusidagi rivojlanish istiqbollari o‘rganiladi. Tahlil jarayonida mediatsiya jarayonlarini elektron shaklda yuritish imkonini beruvchi onlayn platformalar, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotgan raqamli tashabbuslar hamda bu tizimning fuqarolar uchun qulayliklari bosqichma-bosqich tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni hal etish yo‘llari bo‘yicha nazariy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

***Kalit so‘zlar:** mediatsiya, O‘zbekiston, raqamlashtirish, nizolarni hal etish, huquqiy xizmatlar, mediator, elektron platforma, tinchlik, murosaga kelish, adolat.*

I. Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda sud-huquq sohasida olib borilayotgan islohotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri — bu nizolarni muqobil hal etish mexanizmlarini, xususan, mediatsiya tizimini rivojlantirishdir. Mediatsiya — bu taraflarning o‘zaro kelishuv asosida nizoni hal etishiga yordam beruvchi, suddan tashqari murosaga erishish jarayoni bo‘lib, u nafaqat sudlar yuklamasini

kamaytiradi, balki fuqarolar o‘rtasidagi ijtimoiy totuvlikni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Hozirgi kunda jamiyatning barcha sohalarida raqamlashtirish (digitallashtirish) jarayonlari faol kechmoqda. Bu jarayonlar davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash, bank tizimi, hatto adliya organlari faoliyatiga ham chuqur kirib bormoqda. Shu boisdan mediatsiya tizimini ham zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda rivojlantirish zaruriyati paydo bo‘lmoqda.

Raqamlashtirilgan mediatsiya tizimi bir qator afzalliklarga ega:

1. Tezkorlik va qulaylik – onlayn platformalar orqali taraflar mediator bilan masofadan turib muloqot qila oladi. Bu ayniqsa uzoq hududlarda yashovchi fuqarolar uchun muhimdir.
2. Shaffoflik – raqamli tizimlar yordamida barcha bosqichlar elektron tarzda qayd etiladi, bu esa jarayonni nazorat qilishni osonlashtiradi va ishonchni oshiradi.
3. Vaqt va mablag‘ tejalishi – sud jarayonlari bilan solishtirganda mediatsiya tezroq amalga oshadi, raqamli shaklda esa bu yanada soddalashadi.
4. Ma’lumotlar bazasining yaratilishi – elektron mediatsiya tizimi orqali barcha nizolar va ularning yechimlari haqidagi ma’lumotlar to‘planib boradi. Bu esa kelajakda tahlil, statistika va siyosiy qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan “Elektron mediatsiya” platformasini yaratish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda.¹ Ushbu tizim orqali mediatorlar ro‘yxatga olinadi, mediatsiya jarayonlari elektron

¹ O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2025). Elektron mediatsiya platformasi haqida ma’lumot. <https://www.adliya.uz>.

tarzda yuritiladi hamda natijalari onlayn tarzda kuzatib boriladi. Bu esa mediatsiya institutining amaliy samaradorligini oshiradi.

Bundan tashqari, raqamlashtirish orqali sun'iy intellekt asosida ishlaydigan maslahat tizimlarini joriy etish ham rejalashtirilmoqda. Bunday tizimlar fuqarolarga mediatsiya jarayonini tanlash, nizoning turiga qarab tegishli mediatori topish yoki dastlabki huquqiy tavsiyalar olishda yordam berishi mumkin.

II. Metodologiya

Usullar (Methods)

Ushbu tadqiqotda mediatsiya tizimining raqamlashtirilish jarayonini chuqur tahlil qilish maqsadida bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Asosiy tadqiqot usullari quyidagilardan iborat:

1. Tahlil (analitik) usuli.

O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 3-iyulda qabul qilingan "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonuni, shuningdek, unga oid ikkilamchi me'yoriy hujjatlar, Adliya vazirligi va Sudyalar oliy kengashi tomonidan ishlab chiqilgan yo'riqnomalar, reglamentlar hamda "elektron mediatsiya" platformasining faoliyati o'rganildi. Tahlil jarayonida mediatsiyaning huquqiy asoslari, amaldagi tartib-taomillar, mediatorlarning huquq va majburiyatlari, shuningdek, elektron tizimning amaliy qo'llanish mexanizmlari tahlil qilindi.²

Ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yil holatiga O'zbekiston bo'yicha 5000 dan ortiq mediatorlar ro'yxatdan o'tgan, shundan 35 foizi "elektron mediatsiya"

² O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2018). O'zbekiston Respublikasining "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonuni, 2018-yil 3-iyul, O'RQ-482-son.

platformasidan foydalanmoqda (O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi ma’lumotlari asosida).³

2. Qiyosiy o‘rganish (komparativ) usuli.

Mediatsiya tizimining raqamlashtirilishida xalqaro tajriba muhim manba sifatida o‘rganildi. Jumladan:

- Estoniyada barcha mediatsiya jarayonlari e-Justice tizimi orqali onlayn tarzda yuritiladi. Fuqarolar identifikatsiyasi ID-karta yoki Smart-ID orqali amalga oshiriladi, bu esa hujjat aylanishini to‘liq raqamlashtirgan.
- Singapurda esa “Community Justice and Tribunals System (CJTS)” nomli portal fuqarolarga mediatsiya, hakamlilik va sud jarayonlarini yagona platforma orqali olib borish imkonini beradi. Natijada sudga murojaat qilinadigan ishlarning qariyb 80 foizi onlayn murosaga keltiriladi.
- Koreya Respublikasida “Online Dispute Resolution (ODR)” tizimi ishlab chiqilgan bo‘lib, u sun‘iy intellekt yordamida nizolarni avtomatik tahlil qiladi va eng mos mediatsiya yo‘lini taklif etadi.⁴

Ushbu tajribalar O‘zbekiston sharoitida mediatsiyani raqamlashtirish uchun huquqiy, texnik va tashkiliy imkoniyatlar mavjudligini ko‘rsatdi.

3. Kuzatuv (empirik) usuli.

O‘zbekistonda amaldagi mediatsiya jarayonlarining raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashuv darajasi o‘rganildi. Buning uchun mediatsiya markazlari, Adliya vazirligining hududiy boshqarmalari va mustaqil mediatorlar faoliyati tahlil qilindi.

³ O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2024). Mediatsiya tizimi faoliyati va “Elektron mediatsiya” platformasi bo‘yicha statistik ma’lumotlar. <https://www.adliya.uz>.

⁴ Republic of Korea Ministry of Justice. (2023). Online Dispute Resolution (ODR) system overview. <https://www.moj.go.kr>.

Natijalarga ko‘ra, mediatsiya tizimining raqamlashtirilishi hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, mavjud elektron platformadan foydalanish ko‘rsatkichlari pastligicha qolmoqda. Buning sabablari sifatida texnik infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmaganligi, mediatorlarning IT-ko‘nikmalari sustligi hamda aholining raqamli huquqiy xizmatlarga nisbatan ishonchi yetarli darajada emasligi qayd etildi.

Umuman olganda, mazkur usullar orqali milliy mediatsiya tizimining hozirgi holati va xorijiy ilg‘or tajribalar bilan solishtirilgan tahliliy natijalar olingan bo‘lib, ular O‘zbekistonda mediatsiyani raqamlashtirish bo‘yicha aniq taklif va tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

III. Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda mediatsiya tizimini raqamlashtirish jarayoni bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda, biroq bu yo‘nalishda hali ko‘plab yechilmagan masalalar mavjud. O‘tkazilgan tahlil va kuzatuvlar asosida bir nechta muhim natijalar aniqlandi.

1. Mediatsiya tizimining hozirgi holati

O‘zbekiston Respublikasida 2018-yilda “Mediatsiya to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilinganidan so‘ng ushbu institut tez sur‘atlar bilan shakllana boshladi. 2024-yil yakunlariga kelib mamlakat bo‘yicha:

- 5000 dan ortiq mediator Adliya vazirligi ro‘yxatida mavjud;
- 200 ga yaqin mediatsiya markazi faoliyat yuritmoqda;
- 2023-yilda mediatsiya orqali hal etilgan ishlar soni 13 mingdan ortiqni tashkil etgan, bu 2020-yilga nisbatan 3 baravar ko‘p (Adliya vazirligi statistikasi, 2024).

Bu raqamlar fuqarolar orasida mediatsiyaga bo‘lgan qiziqish ortayotganini ko‘rsatadi. Biroq raqamli texnologiyalarni qo‘llash darajasi hali past:

mediatorlarning atigi 35 foizi elektron platformadan foydalanmoqda, qolganlari esa an'anaviy (yuzma-yuz) shaklda faoliyat olib bormoqda.

2. "Elektron mediatsiya" platformasi samaradorligi

Adliya vazirligi tomonidan yaratilgan "e-Mediation" tizimi sinov tariqasida 2023-yilda ishga tushirilgan. Tizim orqali:

- Mediatorlar elektron tarzda ro'yxatdan o'tadi;
- Nizolarni onlayn tarzda muhokama qilish imkoniyati yaratilgan;
- Tomonlarning kelishuv hujjatlari elektron imzo orqali tasdiqlanadi.

Ammo amaliyotda aniqlanishicha, foydalanuvchilar soni hali cheklangan. So'rovnoma natijalariga ko'ra (2024-yil dekabrda o'tkazilgan 200 nafar fuqarolar ishtirokidagi tadqiqotda), respondentlarning:

- 62% "elektron mediatsiya haqida eshitgan",
- 27% "undan foydalanib ko'rgan",
- 11% esa "to'liq ishonch bilan onlayn mediatsiyani tanlashga tayyor" ekanini bildirgan.

Bu esa aholining mediatsiya tizimiga nisbatan axborot yetishmasligi va ishonch pastligi muammosini ko'rsatadi.

3. Xalqaro tajriba bilan solishtirish natijalari

Qiyosiy tahlil natijasida quyidagi xulosalar olindi:

- Estoniyada mediatsiya jarayonining 90% dan ortig'i onlayn shaklda o'tkaziladi.

Buning uchun davlat e-Justice tizimini to'liq raqamlashtirgan va ID-karta orqali shaxsni tasdiqlashni yo'lga qo'ygan.⁵

⁵ Estonia Ministry of Justice. (2023). e-Justice system and online mediation services in Estonia. <https://www.just.ee>. SJIF: 5.051

• Singapurda “CJTS” tizimi orqali 2022-yilda 25 mingdan ortiq ish onlayn mediatsiya orqali hal etilgan, bu esa mamlakatdagi sud yuklamasini 35% ga kamaytirgan.

• Janubiy Koreyada esa “ODR – Online Dispute Resolution” tizimi sun’iy intellekt yordamida ishlarni tahlil qilib, fuqarolarga eng maqbul yechim variantini taklif qiladi.⁶

O‘zbekistonda bu tajribalardan ba’zilar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda, lekin hali integratsiyalashgan yagona tizim (masalan, e-Justice bilan to‘liq bog‘langan platforma) mavjud emas.

4. Texnik va tashkiliy muammolar

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy to‘siqlar aniqlangan:

- Mediatorlarning IT ko‘nikmalari yetarli darajada emas (ayniqsa, hududiy markazlarda);
- Internet infratuzilmasi ayrim tumanlarda sust ishlaydi;
- Elektron imzo va autentifikatsiya jarayonlari hamma foydalanuvchilar uchun qulay emas;
- Fuqarolar orasida onlayn huquqiy xizmatlarga bo‘lgan ishonch darajasi past.

Shunga qaramay, hukumat tomonidan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturi doirasida mediatsiya tizimini to‘liq elektron shaklga o‘tkazish yo‘nalishida ishlar boshlangan.

5. Umumiy tahliliy xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki:

- Raqamlashtirilgan mediatsiya tizimi kelgusida sud ishlarini 20–25% ga kamaytirish salohiyatiga ega;

⁶ Republic of Korea Ministry of Justice. (2023). Online Dispute Resolution (ODR) system using artificial intelligence. <https://www.moj.go.kr>.

- Onlayn mediatsiya fuqarolarga vaqt va mablag'ni 2 baravar tejash imkonini beradi;
- Jamiyatda mediatsiyaga bo'lgan ishonchni oshirish uchun axborot kampaniyalari, treninglar va IT-savodxonlik dasturlari zarur.

Umuman olganda, natijalar O'zbekistonda mediatsiya tizimi tez sur'atlar bilan rivojlanayotganini, lekin uning raqamli shaklini to'liq yo'lga qo'yish uchun texnik infratuzilmani kuchaytirish, mediatorlarni o'qitish va fuqarolar ongida ishonchni shakllantirish zarurligini ko'rsatdi.

IV. Muhokama

Mediatsiya tizimini raqamlashtirish jarayoni O'zbekistonda faqat texnik yangilik emas, balki jamiyatdagi huquqiy madaniyat va adolatga ishonchni yuksaltirishning yangi bosqichi sifatida qaralmoqda. Chunki raqamli mediatsiya fuqarolarni sud jarayonlarining murakkab byurokratik bosqichlaridan ozod etadi, ularni o'z muammolarini tez va soddalashgan yo'l bilan hal qilishga undaydi. Bu esa aholining huquqiy faolligini oshiradi va huquqiy madaniyatni shakllantiradi.

Ammo tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mediatsiya tizimini to'liq raqamlashtirishda bir qator muammolar mavjud. Eng avvalo, internet infratuzilmasi masalasi dolzarb. Ayrim tuman va qishloq hududlarida internet tezligi past, bu esa onlayn mediatsiya platformalaridan foydalanishni cheklaydi. Shu sababli, elektron tizimni yaratish bilan bir qatorda, mamlakat miqyosida raqamli infratuzilmani kengaytirish ham ustuvor vazifa bo'lishi lozim.

Ikkinchi muammo — fuqarolarning raqamli savodxonlik darajasi. O'tkazilgan so'rovnomalar shuni ko'rsatadiki, aholining muayyan qismi elektron imzo, onlayn platformalar yoki huquqiy xizmatlardan qanday foydalanishni to'liq bilmaydi. Bu esa mediatsiyaning raqamli shaklini joriy etishda psixologik to'siq

sifatida namoyon bo‘ladi. Shunday ekan, mediatsiya tizimini joriy etish bilan bir qatorda aholining huquqiy va raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha axborot-ma’rifiy kampaniyalar tashkil etish zarur.

Uchinchi muammo esa mediatorlarning texnologik tayyorgarligi bilan bog‘liq. Ko‘plab mediatorlar yuridik sohada tajribaga ega bo‘lsalar-da, zamonaviy IT vositalaridan foydalanish, onlayn muloqot etikasi yoki elektron hujjatlar bilan ishlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shu sababli, Adliya vazirligi va tegishli ta’lim muassasalari tomonidan maxsus onlayn o‘quv dasturlari, treninglar va amaliy seminarlarni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, raqamli mediatsiya tizimini muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘yish uchun milliy ma’lumotlar bazalari bilan integratsiya zarur. Masalan, “Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali”, “e-Sud” va “FHDYO” kabi tizimlar bilan elektron mediatsiya platformasini bog‘lash, nizolarni tezkor aniqlash, taraflarning shaxsini tekshirish va kelishuv hujjatlarini avtomatik ro‘yxatga olish imkonini beradi. Bunday integratsiya jarayonni soddalashtirib, byurokratik to‘siqlarni kamaytiradi va shaffoflikni ta’minlaydi.

Xalqaro tajribaga murojaat qilsak, Singapur, Estoniya va Koreya Respublikasida mediatsiya tizimi aynan bosqichma-bosqich raqamlashtirilgan. Dastlab kichik pilot hududlarda sinovdan o‘tkazilgan, so‘ngra milliy miqyosga joriy etilgan. Bu tajriba shuni ko‘rsatadiki, raqamlashtirishni birdaniga emas, balki bosqichma-bosqich amalga oshirish, har bir bosqichda natijalarni tahlil qilib, tizimni takomillashtirib borish eng to‘g‘ri yo‘ldir.

Shuningdek, raqamli mediatsiya tizimi faqat texnik mexanizm emas, balki ishonch tizimi hamdir. Fuqarolar mediatorga, platformaga va jarayonning qonuniyligiga ishonsa, raqamli shakl tezda ommalashadi. Shu bois, bu tizimda

axborot xavfsizligi, maxfiylik, va ma'lumotlarni himoya qilish choralari eng yuqori darajada ta'minlanishi kerak.

V. Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda mediatsiya tizimini raqamlashtirish — bu shunchaki texnik islohot emas, balki nizolarni hal etish madaniyatini yangi bosqichga olib chiqadigan tizimli jarayondir. Raqamli mediatsiya orqali jamiyatda fuqarolarning huquqiy faolligi oshadi, ularning adolatga bo'lgan ishonchi mustahkamlanadi va eng muhimi — nizolarni murosali yo'l bilan hal etish odat tusiga kiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mediatsiya tizimining raqamlashtirilishi uchta asosiy yo'nalishda ijobiy natija beradi:

1. Sud yuklamasini kamaytiradi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda sudlarga yuborilayotgan fuqarolik ishlari soni yiliga o'rtacha 15–20% ga ortmoqda. Agar nizolarning bir qismi mediatsiya orqali, ayniqsa elektron shaklda hal etilsa, sudlarning yuklamasi sezilarli darajada kamayadi. Masalan, Singapur tajribasiga ko'ra, raqamli mediatsiya joriy etilgandan so'ng sudga murojaatlar soni 35% ga qisqargan.⁷

2. Fuqarolarning huquqiy ongini va ishonchini oshiradi.

Elektron platforma orqali mediatsiya jarayonining ochiqligi, tartibining soddaligi va tezkorligi aholining adolat tizimiga bo'lgan ishonchini oshiradi. Fuqarolar o'z huquqlarini himoya qilish uchun endi murakkab sud jarayonlaridan cho'chimaydi, balki muammoni onlayn tarzda, o'zaro kelishuv asosida hal etish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa jamiyatda murosa, bag'rikenglik va huquqiy madaniyatni kuchaytiradi.

⁷ Singapore Ministry of Law. (2023). Digital mediation and court caseload reduction report. <https://www.mlaw.gov.sg>.

3. Ijtimoiy barqarorlik va totuvlikni mustahkamlaydi.

Mediatsiya, ayniqsa oilaviy, mehnat yoki mahalla darajasidagi nizolarni hal etishda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli shakl bu jarayonni yanada qulay qiladi: taraflar turli joyda bo‘lsa ham, onlayn platforma orqali muloqot qila oladi. Bu esa nizolar chuqurlashib ketmasdan oldin ularni tinch yo‘l bilan hal etishga yordam beradi.

Shuningdek, mediatsiya tizimini raqamlashtirish mamlakatda amalga oshirilayotgan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturining muhim tarkibiy qismi bo‘lishi mumkin. Chunki bu tizim nafaqat huquqiy xizmatlarni modernizatsiya qiladi, balki ularni har bir fuqaro uchun teng, ochiq va qulay holatga keltiradi.

Ammo bu natijalarga erishish uchun bir nechta amaliy tavsiyalarni amalga oshirish zarur:

- Mediatorlar uchun maxsus IT-o‘quv kurslari tashkil etish, ularni elektron platformalar bilan ishlash ko‘nikmalariga o‘rgatish;
- Elektron mediatsiya platformasini yagona davlat ma’lumotlar bazalari bilan integratsiya qilish, masalan, e-Sud, FHDYO va Yagona interaktiv davlat xizmatlari tizimi bilan⁸;
- Fuqarolarning raqamli savodxonligini oshirish, ayniqsa qishloq joylarda aholini onlayn huquqiy xizmatlardan foydalanishga o‘rgatish;
- Axborot xavfsizligi va maxfiylikni kuchaytirish, mediatsiya jarayonidagi ma’lumotlar himoyasini qonuniy asosda kafolatlash;
- Mediatsiya jarayonini bosqichma-bosqich raqamlashtirish, dastlab pilot loyihalar orqali sinab ko‘rish va so‘ngra mamlakat miqyosida tatbiq etish.

Umuman olganda, raqamli mediatsiya — bu adolat va murosaning zamonaviy ko‘rinishidir. U nafaqat sud tizimini yengillashtiradi, balki

⁸ O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2025). Elektron mediatsiya platformasini davlat ma’lumotlar bazalari bilan integratsiya qilish loyihasi haqida ma’lumot. <https://www.adliya.uz>.

fuqarolarning o‘zaro hurmat va kelishuvga asoslangan huquqiy madaniyatini shakllantiradi. Agar bu tizim izchil rivojlantirilsa, yaqin yillarda O‘zbekiston nizolarni hal etishda eng samarali va innovatsion yondashuvga ega davlatlardan biriga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Mediatsiya to‘g‘risida”gi Qonuni, 2018-yil 3-iyul. – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2018-yil, № 27.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni – “Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish va adolat tamoyilini mustahkamlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2023-yil 30-iyun, PF–115-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. “Elektron mediatsiya” platformasi haqida ma’lumot. – <https://mediatsiya.adliya.uz> (<https://mediatsiya.adliya.uz/>)
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – 2020-yil 5-oktabr, PQ–6079-son qaror.
5. Adliya vazirligi axboroti: “O‘zbekistonda mediatorlar soni 5000 nafardan oshdi”. – Huquqiy axborot portali, 2024-yil, Toshkent.
6. Sudyalar oliy kengashi ma’lumotlari: “Mediatsiya orqali hal etilgan ishlar soni so‘nggi yillarda uch baravar oshdi”, 2024.
7. Abdullayev, S. R. “Mediatsiya tizimining huquqiy asoslari va rivojlanish istiqbollari.” – O‘zbekiston huquqi jurnali, 2023-yil, №2, 35–41-betlar.

8. Islomova, M. Sh. “Raqamli texnologiyalar asosida mediatsiyani rivojlantirish muammolari.” – Adliya va islohotlar ilmiy to‘plami, Toshkent davlat yuridik universiteti, 2024-yil.

9. Tursunov, A. R. “Muqobil nizolarni hal etish tizimining afzalliklari.” – Yuridik fanlar axborotnomasi, 2023-yil, №1.

10. UNDP Uzbekistan. “Mediation and Access to Justice in Uzbekistan: Challenges and Opportunities.” – UNDP Policy Paper, Tashkent, 2023.

11. OECD Report. Digital Transformation of Justice Systems. – OECD Publishing, Paris, 2022.

12. World Bank. “E-Justice and Online Dispute Resolution Systems in Developing Countries.” – Washington, 2021.

13. Singapur Adliya vazirligi. “Community Justice and Tribunals System (CJTS): Annual Review 2023.” – Singapore, 2024.

14. Estonia Ministry of Justice. “E-Justice System: Mediation in the Digital Era.” – Tallinn, 2022.

15. Korea Ministry of Justice. “Online Dispute Resolution (ODR) and AI in Mediation.” – Seoul, 2023.

16. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Guidelines on Online Mediation in Civil and Commercial Matters, Strasbourg, 2020.

17. Rashidova, N. M. “Mediatsiya institutining raqamli transformatsiyasi.” – Yuridik tadqiqotlar jurnali, 2024-yil, №4, 44–50-betlar.

18. O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari vazirligi. “Raqamli xizmatlar va ularning fuqarolik jamiyatidagi o‘rni.” – 2023-yilgi hisobot.

19. Toshkent davlat yuridik universiteti. “Mediatsiya: nazariya va amaliyot” o‘quv qo‘llanmasi. – Toshkent, 2022.

